

СТАНОВИЩЕ

на от проф. д-р Евдокия Боянова Борисова

(Шуменски университет „Епископ Константин Преславски”)

върху *хабилитационния текст на гл.ас. д-р Бойка Кирилова Илиева-Пензова („Вдъхновението Италия. Литературни контексти 1878-1918“)* във връзка с участие в конкурс за доцент за нуждите на ЮЗУ по професионално направление

2.1. Филология (Литература на народите на Европа, Америка, Африка, Азия и Австралия – Западноевропейска литература),
обявен в Държавен вестник, бр. 52 от 2.07.2019 г.

По отношение на изискванията за удовлетворяване на научната и преподавателска активност гл.ас. д-р Бойка Илиева напълно покрива и дори надхвърля равнището със своята дейност в качеството си на щатен преподавател, главен асистент и лектор по дисциплините Антични литератури и Западноевропейски литератури във Филологическия факултет на ЮЗУ, Благоевград. Предостатъчен е и броят на научните й публикации, вкл. в реферирани, рецензирани и с импакт фактор български и чуждестранни издания. Удовлетворителен е броят на забелязаните й цитирания (сред цитиращите фигурират имена на авторитетни учени). Впечатлява проектната й активност и членството й във важни редакционни екипи и научни общности.

Искам да се спра основно върху представения труд „Вдъхновението Италия. Литературни контексти 1878-1918”. Търсенето на последователна причина за вдъхновение в българската литература в период от три десетилетия, при това определящи за ситуирането и еманципирането ни в модерното европейско културно пространство (1878-1918) определено представлява предизвикателство и изкушение за литературния историк, компаративист, имаголог, семиотик и културолог-изследовател. Италия в този смисъл определено е вдъхновение - не, бих казала дори изкушение, прелъстяване на сетивата и въображението на българския поет, писател, преводач, литературен историк. Това е така, защото Италия представлява притегателен център на българските копнежи по цивилизацията и културата на западния свят и те съвсем не датират от 1878, дори не и от по-ранната епоха на зората на българското Възраждане. Разбира се, този културен топос (*ботуша, Апенините*), средище на много култури, мислим като стереотип, описан и почувстван в изкуството и в личните съдби на Пенчо Славейков, Константин Величков и Кирил Христов (определено това са центровете в тази книга), но не по-маловажна тук е и зададената проблематика на преводната рецепция, на културните влияния, преноси, наративни методологии, странстващи мотиви, дори мода, философия – от Италия към българската култура - във времената на съзнателната ни европейска еманципация. Впрочем Пенчо Славейков заминава в изгнание не в Германия, където е учил (отбеляза в един от последните ни разговори проф. Никола Георгиев), не към Русия пое той, не към Франция, а именно към страната на музиката и поезията. „Натам, към земята, където цфтят лимоните”, възкликва Гьоте и този повик на най-големия *елин* сред германците дефинира Италия като тотално вдъхновение и за българите. При Пенчо Славейков това вдъхновение се превръща в

горчива, защото е закъсняла, екзистенциална посока. При Никола Георгиев, то беше също закъсняла, но повече въобразена екзистенциална хипотеза. Към Италия той така и не отпътува. Но сподели с мен колко много е мечтаел за това. А в публикуваното от Весела Груева след смъртта му интервю „Много обичам нож с две остриета. Професор Никола Георгиев отговаря на Макс Фриш” той казва буквално следното: „...бях в Кардиф, а когато месеци по-късно Берлинската стена падна, аз без да предупреждавам никого и без съгласието на българските власти взех самолета и се върнах. Връщането ми, обаче, не бе точно от копнеж по родината. Ако тогава имах възможност, щях да се върна някъде другаде. Бих отишъл като Пенчо Славейков в Северна Италия, например – в страната на музиката, изкуството и поезията”. (<https://offnews.bg/kultura/> Off news.kultura, 7.10.2019)

В първата част книгата на Б. Илиева „Вдъхновението Италия” проследява присъствието на италиански автори класици, нобелисти, фаворити на публиката, но и сравнително неизвестни имена, формиращи родната ни представа (твърде доморасла понякога) за тази голяма европейска литература. Като не се подценяват, а, напротив, се акцентират (може би заради „духа на времето”) влиянията на *женските гласове*, дочути и „пеещи” в преводната ни, а в последствие и влияещи на оригиналната българска женска литература. Може да се отбележи тази тематична насока като парабола, която прекрасно организира концепцията на тази книга. Защото уверено мога да твърдя, че тази книга е сред сполучливите проекти на новия ни историзъм, един великолепно конструиран разказ, който увлекателно и сладкодумно разгръща литературно-исторически и критически сюжети, разнищва проблемите на персонализма, на поетиката и семиотиката на важни творби и автори от българския литературен канон, а – което е по-важно – и открива нови, отвъд него.

Сред особено интересните исторически и критически топоси в изследването ще посоча образа на **Габриеле Д'Анунцио** в литературата ни – като модел за подаване и следване; италианската литература в просвещенско-дидактическия дискурс; формиращите българския модернизъм италиански образи и образци (Маринети в България). И въпреки че това са вече изследвани теми, авторката добросъвестно обобщава написаното преди нея, като поставя акценти, доизяснява казуси, фиксира вниманието си върху факти, които се превръщат във фактори, формиращи българската култура. Такъв, интересен лично за мен момент, е анализът ѝ на статията „**Днешната италианска литература според Уго Одети**“ (в сп. „Искра“ 1896, прев. от френското списание „Revue de Paris“), в която италианският литературовед изненадващо твърди, че на практика не съществува италианска литература, въпреки наличието на много писатели в Италия. Той аргументира твърдението си с факта, че всеки от тях пише по индивидуален маниер, без да се вмести в някаква школа или направление. Одети обяснява съвременната литературна ситуация в Италия в края на века и разединението на писателите с отсъствието на литературен център. Също както при нас, ще си позволя да вметна, а този текст на Одети е съвсем в духа на великолепните обзорни студии на Алберт Гечев, Никола Атанасов, Божан Ангелов и др. от първата половина на XX век в българската литературна периодика.

Интересни акценти авторката поставя върху италианската следа в концепциите на **Първите български христоматии на Вазов и Величков** – горещи поклонници на Италия, на които са посветени специални етюди в книгата. Ще стане дума нееднократно и за преводаческото изкуство и езиковите посредничества в общуването между културите ни. Без да става съвсем ясно обаче каква е точно изследователската цел на пунктуалното сравнение между преводните редакции на Вазов и К. Величков (с.53-54)? Спорна може да бъде и констатацията на авторката дали след 1914 или по-късно (или още по-късно) модата на христоматиите постепенно се изчерпва и намалява – и така до днес. (Дали въобще е така?). Друго, което ме смути, бе констатацията във връзка със „страха от неправилното модернизиране в резултат от безогледното подражание на чуждото” и очертаването на „две паралелни обществени нагласи – ксеногностична и автогностична” и разбалансирането между копнежа по чуждото и пиетета към своето. Първо – това, че автоцитирането винаги е неубедително. Второ – нима не е твърде късно за подобни наблюдения в духа на *криворазбрана цивилизация* върху културната ни ситуация особено след 1912, 1914 година, когато светът тотално се обърква, благодарение на Голямата война, за да се... подреди поне за малко, непосредствено преди Второто генерално объркване?

Високо оценявам реторическата убедителност на етюдите за **Ада Негри и Грация Деледа** (особено алюзиите с „На Острова на блажените”).

Един от любимите ми опуси в тази книга е посветеният на еkleктичния и провокативен **Паоло Мантегаца**. „Един ден в Мадера“, футуристичният любовен роман „3000-та година“, както и физиологическите му очерки, особено този, добавящ информация към прословутия „женски въпрос” (от Платон до Стендал) – и това е другата многозначителна параболa в изследователския дискурс на книгата – са тържество за сетивата на четящия. Изключително интригуващ е този етюд за не особено популярния Мантегаца (на моменти звучащ почти като Томас Ман) и рецепцията му у нас; ексцентричните му схващания за човешкото неравенство, за противоречията между половете, брака, майчинството, еманципацията, естетическите категории, феминизма. И в тази очарователна, карнавална епоха, в която дори анекдотът може да бъде научен аргумент, особено интересна е реакцията – но по-интересно е името на прогресивния симпатизант и радетел на женската еманципация (известно е, че българките сме първите яростни евроеманципантки) - българският преводач Ж. Д. (Жельо Димитров Хайдutow, 1853-1933). Излел е Жельо Хайдutow, и заговорил за еманципация. Това си е изследователско откритие пар екселанс.

Втората част на книгата е посветена на **Италия в българския културен контекст**: в ранните писмени свидетелства от автобиографията на Партений Павлович, Марин Дринов и Стефан Панаретов, и по-късните – на Иван Вазов, Константин Величков, Пенчо Славейков, Кирил Христов. Вниманието ни ще бъде насочено към по-малко известните биографични и литературни факти около последните четиримата автори – произведенията им с италианска тематика, писма, архиви и др. Ще бъде отделено

внимание и на един неизвестен опус за Италия, останал досега извън фокуса на изследователския интерес – стихосбирката „Италиански рози“ (1905) на търновския учител Минчо Ив. Ханджиев. Един определено приносен момент в книгата. Авторката ще се спре на литературните мистификации, на подражанията и преводите. По отношения на наблюденията върху „Италия“ на Вазов трябва да отбележим ценната работа със спомени, бележки, метатекстове на и за Вазов... Както и върху ерудитските К. Величкови „Писма от Рим“, прелюбопитните фейлетонни очерки на Йозеф Махар „Рим“, обвиненията в подражателство на Готие и Тен. Последната книга на моята някогашна преподавателка от Шуменския университет д-р Надежда Бонева година тук е обстойно цитирана.

Особено интересна, със социално-биографически, исторически и семиотични акценти, е главата, посветена на **Пенчо Славейков и Италия**: там има сведения за римското пребиваване на Пенчо и Мара, внезапната им среща с Петко Тодоров; цитирани са безценните свидетелства от картичките и писмата (до Б. Пенев и др.); спомените на Олга Гюзелева за паричните им затруднения, за мечтите им по Нобелова награда, плановите им за брак; интересен е етюдът с последните посмъртни скици направени на Славейков (по волята на Мара), както и с откраднатата последна снимка на Славейков... С почти белетристичен жар е разказаното тук и това прави прекрасно впечатление. Главата за Минчо Ханджиевите „Италиански рози“ е изцяло приносна, търси отговор на въпроса как литературната периферия се ситиуира в центъра. Как се подслонява в сянката на канона и масовата литература. Ханджиев е възпитаник също на флорентинската живописна школа, той попада в културна ситуация, идентична спрямо Величковата. Сюжетът с картината на Беатриче Ченчи се появява тук, във връзка с поезията на Ханджиев, това се оказва мултифункционален мотив (връзката с Добрович) – и тук авторката затваря семиотичната парабола, зададена още от корицата.

Кирил Христов и Италия е със сигурност центърът на тази книга. И тук проличават белетристичните нагласи в изследователския разказ, впечатли ме например сюжета с Триесткия карнавал и първото съприкосновение на К. Христов с Италия (мисля, че е пропусната възможност за междутекстова връзка с Яворовата „Маска“, като илюстрация на невъзможното, но вярно съждение на рефлексии на изкуството върху живота – а не обратно). Изключително интересни биографични етюди четем тук за живота на К. Христов в Италия; за ежедневието на твореца (финансови несгоди или облаги), за личните му, естетски и хедонистични вдъхновения, понякога драми, друг път трагедии (неосъществената командировка на Алеко заедно с Христов в Неапол); критическата му мотивация за писане на еротични стихове, скандалната реплика на д-р Кръстев („пишете за любов, за да се продават книжките, белким стоплим сърцата на тази тъпа България” - с.134) и др. Интересни са наблюдения върху текстовете и личността Кирил Христов: как буквално го преобразява Италия? Интересни са акцентите върху биографични мотиви, ситуации, жестове, епатажи, анекдоти, които дооформят литературната личност и естетическия проект *Кирил Христов*, фиксиран е отявленият персонализъм на преводите му, творчеството му, частният му живот –

моделиран отвън, но и самопроектирал се съвсем съзнателно в дуели, скандали, любовни връзки, външен вид.

Италия като културно преживяване: Рим, Венеция и Неапол в оптиката на български интелектуалци – особено интересен бе този опус от книгата лично за мен, тъй като съм изкушена от жанра пътепис, а на Италия съм посветила четири. Авторката разглежда *трите града* в българското литературно пространство – огромен е потенциалът на бъдещи културно-исторически разработки по темата за градовете на цивилизацията в българското литературно пространство в духа на прочутата книга на Ахмед Хамди Танпърнар „Петте града“ например? Нещо като своего рода литературни Cinque terre. Или в духа на Бродел? На Нервал? Сред атрактивните проблеми в хода на изследването са: реакцията на човека от Изтока при досега с културата на Запада; възприемането на паметниците на културата; размислите на пътуващия; съпоставката между очаквания и реалност. Прави се един значителен екскурс в ретроспективен план, а именно - Италия като сбъдната мечта на пътуващия. И по-специално Рим (от М. Дринов, М. Балабанов Д. Цанков, Вазов, К. Величков, и др.); Венеция (още във възрожденските учебници от история и география, в учебника на И. Богоров, в учебника на Ботьо Петков „Кратка всеобща география“) и Неапол (М. Маджаров и Вазов). Тук има незначителни повторения, които биха могли при по-прецизна редакция да бъдат изчистени.

Следва главата с интерпретации и съпоставки:

Шишманов и Ариосто (от Ариосто до Волтера) – научни изследвания и съпоставки; българската следа в „Орландо Фуриозо“. Интересни са етюдите по „Песен 46“ от „Бесният Орландо“, която почти предрича историята ни след детронирането на Батенберг (в търсене на коронована глава...), в които литературата отново пише сценария на живота, а не го преразказва пост фактум. Интересна е съпоставката в схаванията на Ариосто и Шишманов относно думата *булгар* - като етноним и топоним, относно българските колонии на Апенините; произходът на български мотив в поемата. Ползват се ценни сведения, правят се интересни взаимовръзки, съпоставки, сравняват се факти и мотиви от различни равнища на културата и книжовността.

Пърличев и Ариосто. В тази глава има потенциал за бъдещи изследвания във връзка с образите и следите от българи в произведения на западната литература. Впечатли ме това, че разполагаме с творбата на Реналдини „Влюбването на Руджерето, син на Руджеро, цар на България“, дарение от царското семейство и притежание на царица Йоанна, но не може да се ползва, тъй като не е каталогизирана в Националната библиотека!

Софроний и Бокачо; П.Р.Славейков и Бокачо - мисля, че тази проблематика и фактология – образи, нарации е достатъчно добре проучена и описана (от Боян Пенев до Николай Аретов) и не ѝ е точно тук мястото, в тази книга, поне не в такъв обем...

Константин Мутафов - студията му „Мястото и задачите на българската жена“ и Гулиелмо Фереро „Третият пол“ – един от най-значимите акценти в тази книга,

невероятно интригуваща и провокативна глава, която излага възгледите за ролята и предназначението на съвременната жена от студията „Третият пол“ на италианския писател и историк Гулиелмо Фереро, част от книгата „Младата Европа“, 1902 на български (Guglielmo Ferrero, 1871-1942). Не е за вярване, че подобни схващания витаят в българското културно пространство в самото начало на века. Много преди Симон дьо Бовоар някой говори за неомъжената жена, за нейния социален статус, биология и функции? Джендер проблематиката по италиански – видяна според българската ѝ рецепция? Оказва се, че Фереро, в последвалия критически прочит на Константин Мутафов, предвижда началото на сексуалната революция и краха на семейно-брачните юридически отношения (много преди Хайди и Алвин Тофлър). Армията на spinsters и ерата на суфражетките ще зададат тона на женския гамбит още тогава, та чак до... me too. Не е вярно, че Мутафов е слабоизвестен интелектуалец (книгата „Константин Мутафов. Животоописание и творчество“ с автори В. Донева, В. Антонова, Ст. Вичев, Русе, 2019), в съвременното ни културно пространство той отдавна е медийно известен заради прочутата си дъщеря. Впрочем, той се оказва по-прозорлив от Фереро поне по отношение на заявления си консерватизъм, защото размиването на границите между половете в голяма степен се оказва наистина утопия, при това активно медийно подхранвана.

Матилде Серао и българското женско писане от началото на XX век: тя се оказва доста подходяща за налагането на образа на пишещата жена, женската проблематика, емоционалността, другостта. В моделирането на женските персонажи в преведените на български език творби на Серао явно става дума за съзнателен рецептивно осмислен подбор на превода и влиянието върху Евгения Марс, Санда Йовчева, М. Грубешлиева, Калина Малина. Въпреки обилието от възпроизведени картини от конкретни творби, особено етюдът върху Йовчева тук действително е приносен.

В заключение искам да отбележа и това, че **Изводите** на цялото изследване са целенасочени и по същество те се отнасят върху преводната литература от италиански, върху проблематиката, която тя поражда в критичните моменти от първата половина, средата и втората половина на XX век в българската и европейската култура, преживели опита на националсоциализма, пернасянето на културен опит в различни посоки, в отварянето на българските културни хоризонти. **Библиографските източници и екцерпирана литература** наброява над 260 заглавия. Убедителната реторика, значимите постижения като фактология, аргументация, критически анализи и изводи на тази книга убедително доказват приноса ѝ, както и изследователските качества и аналитичен талант на авторката. Поради всичко това искам да предложа на уважаемото жури да присъди на гл. ас. д-р Бойка Илиева званието Доцент по професионално направление 2.1. Филология (Литература на народите на Европа, Америка, Африка, Азия и Австралия – Западноевропейска литература).

OPINION

by Prof. Dr. Evdokia Boyanova Borisova

(Konstantin Preslavski University of Shumen)

on the habilitation text "**Italy as inspiration. Literary Contexts 1878-1918**" by **Senior Assist. Dr. Boyka Kirilova Ilieva-Penzova** in connection with her application for the position of associate professor for the needs of the South-West University in the professional field

2.1. Philology (Literature of the Peoples of Europe, America, Africa, Asia and Australia - Western European Literature),
published in the State Gazette, issue. 52 of 02/07/2019

Regarding the requirements for academic work and teaching, Senior assistant Dr. Boyka Ilieva meets and even exceeds the norm as a full-time teacher, assistant professor and lecturer in the disciplines of Ancient and Western European Literatures at the Faculty of Philology of South-West University, Blagoevgrad. The number of her scholarly publications is also sufficient, incl. in refereed, peer-reviewed and impacted Bulgarian and foreign editions. The number of quotations of her work is satisfactory (among them are some authoritative scholars in the field). The applicant has impressive project activity and membership in important editorial teams and academic communities.

I will focus mainly on the presented work "Italy as inspiration. Literary Contexts of 1878-1918". Finding a consistent cause for inspiration in Bulgarian literature over a period of three decades, while at the same time defining our situation and emancipation in the modern European cultural space (1878-1918), is a challenge and temptation for any literary historian, and specialist in comparative studies, imagery, semiotics and culture. Without doubt Italy and the Apennines are the center of many cultures, this is a topos perceived as a stereotype; described and reflected in the art and in the personal lives of Pencho Slaveikov, Konstantin Velichkov and Kiril Hristov, who are the focus of research in this book. Equally important is the translation reception, cultural influences, transfers, narrative methodologies and motifs common across cultures, even fashion and philosophy at the times of our conscious European emancipation.

In the first part of her book "Italy as inspiration" B. Ilieva's traces the presence of Italian classic authors. The author places emphasis on female voices in the translated and original Bulgarian literature. This thematic line is like a parable that beautifully organizes the concept of the book, which I confidently claim to be among the successful projects of our new historicism. The book is a masterfully structured narrative which skillfully presents literary, historical and critical story lines, tackles issues of personification, poetics and semiotics of important works and authors from the Bulgarian literary canon, and - more importantly - discovers new ones beyond.

Particularly interesting historical and critical topics in the study include: the image of **Gabriele D'Annunzio in our literature; the first Bulgarian collections of essays by Vazov and Velichkov; Konstantin Velichkov's "Letters from Rome", Pencho Slaveykov's residency near Como and the related documentary evidence, Cyril Hristov's links to Italy**. Although these are already researched topics, the author painstakingly summarizes what has been written before her, placing accents, clarifying cases, paying attention to facts that turn into factors which shaped the Bulgarian culture. I highly appreciate the rhetorical persuasiveness of the short essays on **Ada Negri and Grazia Deledda**, and the etude devoted to **Paolo Mantagazza** is especially provocative. I should also note the forgotten popularizer of the Italian culture, the teacher from Tarnovo Mincho Handzhiev and his collection of poems called "Italian roses" (1905).

In Boyka Vasileva's book, the motif with the picture of Beatrice Cenci appears in connection with Khandzhiev's poetry and Dobrovich's work, but this also proves to be a multifunctional motif that permeates the literary and visual arts, as well as the overall concept of the book.

Italy as a Cultural Experience: Rome, Venice and Naples as perceived by some Bulgarian intellectuals make the book particularly interesting. In my opinion, there are some repetitions in the interpretive comparisons, as well as some unnecessary analyses, but I would like to single out the chapter dedicated to **Konstantin Mutafov ("The place and tasks of the Bulgarian Woman") and Guglielmo Ferrero ("The Third Sex")** - one of the most significant contributions of the reviewed book.

In conclusion, I would also like to point out that the **conclusions** of the whole study have a single focus on the translations of Italian literature, the questions it raises in the critical moments of the first, middle and second half of the twentieth century in the Bulgarian and European culture, when they experienced National Socialism, transfer of cultural experience in different directions, in the opening of the Bulgarian cultural horizons. **The Bibliography and the excerpted literature** include more than 260 titles. The persuasive rhetoric, significant achievements such as factology, argumentation, critical analysis and conclusions of this book are convincingly proving her contribution, as well as the author's research skills and analytical talent. In view of the abovementioned, I would like to suggest to the Honorable Jury that Dr. Boyka Ilieva should be appointed to the position of Associate Professor in the Professional Field 2.1. Philology (Literature of the peoples of Europe, America, Africa, Asia and Australia - Western European literature).